

SOVET HUKUMATI DAVRIDA ISLOM DININING HOLATI VA RUHONIYLARNING QATAG‘ON QILINISHI

Jumayev Bekzod Boymurod o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati “Yosh chegarachilar” harbiy-akademik litseyi bosh o‘qituvchisi, Termiz davlat universiteti ilmiy tadqiqotchi

СИТУАЦИЯ ИСЛАМА ВО ВРЕМЯ СОВЕТСКОЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА И РЕПРЕССИЙ В ОТНОШЕНИИ СВЯЩЕННИКОВ

Джумаев Бекзод Боймурод угли
Старший преподаватель Военно-академического лицея «Юные пограничники» Службы государственной безопасности Республики Узбекистан, научный сотрудник Термезского государственного университета

THE SITUATION OF ISLAM DURING THE SOVIET GOVERNMENT AND THE REPRESSION OF PRIESTS

Djumaev Bekzod Boymurad ugli
Head teacher of the Military Academic Lyceum "Yosh chegarachilar" of the State Security Service of the Republic of Uzbekistan, Researcher of Termiz State University

Annotatsiya: Maqolada sovet hukumatining dinga munosabati va uning zo‘ravonlik siyosati hamda din ahllarining qatag‘on qilinishi bilan bog‘liq ma‘lumotlar ishonchli manbalar asosida tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: mafkura, islom, siyosat, din, tashkilot, klub, ruhoni, ijtimoiy hayot, tarbiya.

Аннотация: В статье на основе достоверных источников анализируются сведения, связанные с отношением советской власти к религии, ее насильственной политикой и репрессиями в отношении религиозных людей в исторической перспективе.

Ключевые слова: идеология, ислам, политика, религия, организация, клуб, священник, общественная жизнь, образование.

Abstract: The article analyzes the information related to the Soviet government's attitude to religion and its violent policy and repression of religious people from a historical perspective based on reliable sources.

Keywords: ideology, Islam, politics, religion, organization, club, priest, social life, education.

KIRISH (INTRODUCTION)

Sovet hukumati islom ruhoniylariga, dindorlariga, umuman islom diniga nisbatan shu qadar izchillik, ehtiyotkorlik, qayishqoqlik bilan va yana kerak bo‘lsa, qattiqqo‘llik, shafqatsizlik bilan siyosat yurgizdiki, bu siyosat o‘zining natijasi va oqibatlarini ko‘rsatmasdan qolmadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD / (MATERIALS AND METHODS)

Masjid va madrasalar xususida tarixiy arxiv hujjatlarida va ommaviy axborot vositalarida har xil ma‘lumotlar beriladi. Jumladan, “O‘zSSR Sovetlar MIQ raisining o‘rinbosari Manjara tomonidan 1936-yil 1-yanvarda imzolangan ma‘lumotnomaga qaraganda, oktabr to‘ntarilishiga qadar O‘zbekiston hududida 15877 ta masjid, madrasalar va namoz o‘qiladigan joylar bo‘lgan” [1]. Pokistonlik Mavloni Rogob Xolan ma‘lumotlariga qaraganda, Turkiston hududidan

[https://orcid.org/
0009-0002-7369-5141](https://orcid.org/0009-0002-7369-5141)

bekzodjumayev3434@gmail.com

masjid va madrasalar soni 27 mingdan ortiq bo'lgan. Manjara ana shu masjid madrasalardan 1936-yil 1-yanvaigacha 8489 ta qolganligini[2] xabar beradi. Ommaviy axborot vositalarida masjid va madrasalarga qiron keltirish sovet tarixida ikki marta maxsus uyushtirilganligi ta'kidlanadi. Birinchisi 1934-1939-yillarda, ikkinchisi esa 1954-56-yillarda uyushtirilgan.[3]

Qolaversa, sovet hukumati Turkistonlik musulmonlarni Makkai Madinaga, haj safarlariga borishini 1920-yilda ta'qiqlab qo'yadi va 1944-yilga qadar hech kim haj safariga bormadi. 45 MIQ 1921-yil aprel oyida maxsus dekret bilan o'lkada "qalin to'lash" qoidasini ta'qiqladi. "Ro'za hayiti", "Qurbon hayiti", "Navro'z" kabi xalq bayramlari ta'qiqlandi, hatto islomgacha ham xalqning eng sevimli taomi bo'lib kelgan Sumalakni payg'ambarlar taomi sifatida ta'qiqlab qo'yildi.

Sovet hokimiyati xalqimizni mana shu kabi muborak, urf-odatlaru, milliy an'ana, otobobolarimizni qanchalik qaynoq va zahmatlar chekishiga majbur etdi. Ming achinish bilan shuni aytish lozimki, buva va bobolarimizdan eshitganimizdek, sovetlar va ularga bo'ysunuvchilar musulmon bo'lgan insonlarni tutgan ro'zalarini majburlab ochishga, ro'za tutdirmaslikka qattiq urinishgan.

Qolaversa, bunday musulmon bayramlarini yo'q qilish oqibatida, hukumat uning o'rniga yangi sovet bayramlari va tantanalarini joriy qildi. Bular: bizga mutlaqo aloqasi bo'lmagan "oktabr tantanasi", "SSSR konstitutsiyasi kuni", "Qizil armiya kuni", "V.I.Leninning tug'ilgan kunini nishonlash", SSSR va O'zbekiston SSR ning tashkil etilganligini nishonlash shular jumlasidandir[4].

MUHOKAMA

(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Eng achinarli tomonlaridan yana biri, o'sha davrda milliy kiyimlarimizda yurish, sunnat to'yi qilish, o'z ona tilida muloqotda bo'lish eskilik sarqiti va madaniyatsizlik ko'rinishi deb baholangandi. Qolaversa, xotin-qizlarni "ozodlikka chaqirish" bahonasida Sovet hukumati 1927-yilda respublikada "Hujum" harakatini boshlaydi. Xotin-qizlarning faolligini oshirish, ma'lum ma'noda bu harakat ijobiy baholansa-da, uni tashkil etishdan ko'zlangan bosh maqsad reaksion xarakterda edi. Sovet hukumati va kompartiya "Hujum" kompaniyasiga siyosiy-sinifiy tus berdi, islom

ruhoniylari, milliy-diniy qadryatlar va ajdodlarimizning tarixiy milliy-madaniy urf-odatlarini va an'alariga amal qiluvchi oilalar va erkaklarni saviyasi past-qoloq, ayyollarga boy –feodallarcha munosabatda bo'luvchi shaxslar, ayollar ozodligining asosiy dushmanlari deb e'lon qildi. Sovet idoralari va partiya tashkilotlari qoshida maxsus "xotin-qizlar kengashi" tuzilib oilalar ishiga qo'pol suratda aralashdi, ko'p hollarda xotin-qizlarni erkaklarga qarama-qarshi qo'yadi.

Qolaversa, sovet hukumati bu harakatni o'tkazishlaridan bir qancha maqsadlarni ko'zlangan edi: o'zbek xalqining tarixan tarkib topgan milliy, axloqiy, sharqona an'ana va qadryatlarini g'orat qilish va manaviyatimizga zarba berish "xotin-qizlarni ozod qilish" bahonasida sanoat korxonalarini, jamoa va davlat xo'jaliklarida arzon garovda ishlaydigan qo'shimcha ishchi kuchiga aylantirish edi.

Har bir musulmon oilalari va xonadonlarga qanchalik kulfat va qiyinchiliklar olib keldi. Buning oqibatida oilalar o'zlarini boquvchisini, farzandlarini yo'qotdi.

Ulug' adibimiz Chingiz Aytmatov ham "Hujum" kompaniyasi xususida shunday yozadi: "Afsuski, davlat tomonidan o'tkazilgan "Hujum" kompaniyasi o'sha davrning og'ir holatlaridan biri edi, deyish kamlik qiladi. Bu insoniyatga qaratilgan jinoyat edi. Ustiga ustak ilohiy olamning qurilmasiga qarshi yo'naltirilgan edi. Xudoning barqarorligini inkor etgan murtdalar xudoning vazifasini o'z zimmasiga oladilar va "yangi odam yaratamiz" – deb, dahshatli o'yin boshlaydilar. [5]

Sovet tarixchisi shunday yozadi: "1920-yillarda Toshkentda o'lka tarixida birinchi marta Diniy boshqarma (mahkamai shariya) tashkil topdi, uni islomning mashhur arboblari boshqardilar. Boshqarma kotibi, bo'limlarga ega bo'lib, ular meros va nikoh, qo'ydi-chiqdi ishlari, dindorlarni tayyorlash, o'qitish va ishga qo'yish, diniy o'quv ilmgohlarini boshqarish va hokazo muassasalarni hal qilish bilan shug'illanardilar. Diniy boshqarmaning barpo etilishi imomlarning birlashuviga, ularni tayinlash va almashtirishning ma'lum tartibga tushuviga olib keldi-ki, bunday hodisa avval kuzatilmagan edi. An'anaga ko'ra imomlar mahalalarning obro'li shaxslaridan saylanar va hech kimga bo'ysunmas edi" [6].

NATIJALAR (RESULTS)

Sovet hukumati musulmon o'lkalarda hatto dam olish kunini yakshanbadan jumaga ko'chirdi. O'zbekiston komfirqasi Markazqo'mining kotibi keyinchalik Buxarin va Rikov jarayoni bo'yicha otib tashlangan Akmal Ikromov o'z ma'ruzalaridan birida ochiq tan oldi: "Sovet davlati islom dini va uning tashkilotlariga nisbatan qabul qilgan chora-tadbirlar partiyaning yon berishi emas o'yin usulidir" [7].

Bularning barchasini isbotini sovetlarning olib borgan siyosatlarida ko'rishimiz mumkin. Bolsheviklarning musulmon siyosati sovet tuzumining barcha bosqichlarida o'z ichki bog'liqligi va izchilligiga ega bo'lsada, 70 yil davomida uning har xil nusxalari va qirralari qo'llandi. Bu siyosatning asoschisi bo'lgan Lenin ehtiyotkor, sabr-toqatli, qayishqoq edi. U asosiy kuchini ishontirishga sarifladi. Uning shogirdi Stalin xususiy, guruhiy, sinfiy va milliy qirg'inga zo'r berdi. Rus bo'lmagan millatlarning milliyligini, e'tiqodini yo'qotib bo'lmaydi va hech qachon bunga erishib bo'lmaydi.

O'zbekiston SSR tashkil topgach va O'zbekiston Kompartiyasi tuzilganidan keyin «turмуsh sarqitlari bilan kurash» kompaniyasi asta-sekin agressiv va hujumkor xarakterga ega bo'la boshladi. Jumladan, O'zbekiston SSR siyosiy rahbariyati ko'rsatganidek, «...Sovet hukumatining dekretlarini amalda tatbiq qilish uchun keskin o'zgarish qilmoq lozim va ularning, birinchi navbatda, partiya, komsomol a'zolari, ayniqsa, mas'ul xodimlar tomonidan namunali bajarilishiga erishish uchun quyidagi tadbirlar belgilandi: 1) mazkur dekretlarni qo'pol buzganlar uchun keng jamoatchilik sudlarini tashkil qilish; 2) partiya a'zolari va komsomollar o'zlarining xotinlari, onalari va singillarining o'qishiga va davlat ishlarida ishtirok etishiga hamda mas'ul xodimlarning targ'ibot-tashviqot ishlariga jalb qilinishiga qarshilik qilmaslik; 3) partiya nomzodlarini a'zolikka qabul qilganda ko'pxotinlik, voyaga yetmaganlarga uylanganlik va qalin berish holatlarini hisobga olish»[8].

Bu kabi qat'iy choralar orqali sovet hokimiyati nafaqat partiya va komsomol a'zolari, mas'ul xodimlarning ateist bo'lishlarini qat'iy talab qila boshladi, shuningdek, dinga, ruhoniylarga va oddiy musulmonlarga ham qarshi agressiv ateistik siyosatni amalda qo'llashni boshladi.

Bu siyosatning uzviy davomi sifatida O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining

VI plenumini (1927-yil, iyun) ko'rsatish mumkin, chunki unda musulmon ruhoniylari va maktabi masalasi ko'rib chiqilgan edi. Mazkur plenum VKP(b) MK O'rta Osiyo byuroning qarorlari asosida qabul qilgan rezolyusiyalarda islom dinining holati tahlil qilindi, ruhoniylarning diniy hayotdagi rolga baho berildi, shuningdek, diniy maktablarni (islohotlashtirilganlarini ham) yopish bo'yicha va h.k. vazifalar aniqlab olindi [9].

XULOSA (CONCLUSION)

Shunday qilib, O'zbekiston Kompartiyasining diniy siyosati asta-sekin jangovar tus ola boshladi. Bu esa, o'z navbatida, ruhoniylar va oddiy dindorlarning qatag'on qilinishiga turtki bo'ldi.

Bu davrda musulmon ruhoniylari O'zbekiston jamiyatidagi diniy amaliyotda muhim rol o'ynagan. Shuning uchun dinga qarshi tashviqotni kuchaytirish va ruhoniylarning jamiyatdagi rolini kamaytirish maqsadida respublikaning bolshevistik hukumati o'zining bu yo'nalishdagi siyosatini kuchaytirib bordi. Musulmon ruhoniylari, ayniqsa, eshonlar ateistik tashviqotning diqqat markazida turganlar va ularni «zararsizlantirish» uchun bolsheviklar tomonidan musulmon ruhoniylarning o'ziga xos tasnifi (klassifikatsiyasi) ishlab chiqilib, ular uchta guruhga bo'lingan edi.

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro'yxati

1. Jo'rayev N, Karimov Sh, "O'zbekiston tarixi" 2-kitob, "Sharq" – T. 2011y. 414-bet.
2. Chingiz Aytmatov. Qoyada qolgan ko'zyoshlar. – Jahon adabiyoti:, Adabiy-badiiy publistik jurnal. 1997 y. 2-son. 11-b.
3. Saidboyev. "Islom va jamiyat". M. 1978 y. 146-147-b.
4. Ikromov A. Tanlangan asarlar. –T. 1972-74 y. 3-tom. 301-b.
5. Коммунистическая партия Узбекистана в резолюциях и решениях съездов и пленумов СК. Том II. – С. 50.
6. O'zbekistonning yangi tarixi. Ikkinchi kitob...-B.394
7. Наука и религия.-М., 1975.-№6.-С.35
8. Пардаев, Т. Р., Турсунов, Ж. Н. (2019). Мустабид тузумнинг миллий ва диний кадриятларга муносабати. *Взгляд в прошлое*, 23.
9. Tursunov, S., Kobilov, E., Murtozoyev, B., & Pidayev, T. (2004). History of Surkhandarya.(p. 177). *Editorial office of oriental publishing and Printing Company*, 2, 1870-1917.